

FAYZULLOYEV BAXTIYOR

filologiya fanlari nomzodi, dotsent,
Akademik Bobojon G'afurov nomidagi
Xo'jand DU
(Tojikiston)

XO'JANDDA NAVOIYSHUNOSLIK

Annotasiya: Maqolada Amir Alisher Navoiy merosining zamondoshlari tomonidan o'rganilishiga e'tibor qaratilgan. XX asrda Tojikistonda Navoiy ijodiga doir amalga oshirilgan tadqiqotlarga ham nazar tashlandi. Shuningdek, Xo'jand ilmiy muhitidan yetishib chiqqan navoiyshunoslarning avlodining kuzatishlari taniqli olim Homidjon Mamadovning ilmiy kuzatishlari misolida yoritilgan.

Tayanch so'z va iboralar: o'rganish, an'ana, ta'sir, o'ziga xoslik, tatabbu, talqin, ijodiy ta'sir, badiiy talqin, mahorat, ustoz, tahlil, badiiy san'at.

Аннотация: Статья посвящена изучению творческого наследия Амира Алишера Навои его современниками. Также были рассмотрены исследования о деятельности Навои в Таджикистане в XX веке. Также освещены наблюдения поколения навоийских ученых вышедших из научной среды Худжанда на примере работ известного ученого Хамиджона Мамадова.

Ключевые слова и выражения: обучение, традиция, влияние, своеобразие, татаббу, сравнение, творческое влияние, художественная интерпретация, мастерство, учитель, анализ, художественные средства.

Annotation: The article focuses on the study of the creative heritage of Amir Alisher Navoi by his contemporaries. Research on Navoi's work in Tajikistan in the 20th century was also reviewed. Also, the observations of the new generation of Navoi scholars who emerged from the scientific environment of Khujand are covered by the example of the works of the famous scientist Hamidjon Mamadov.

Key words and phrases: learning, tradition follower. Influence originality skill, tatabbu, interpretation, creative influence, artistic interpretation, teacher, analysis, art.

Amir Alisher Navoiy ijodini o'rganish shoirning tiriklik vaqtidayoq boshlangan edi. Bu an'anani uning zamondoshlari – tojik mumtoz olimlari va shoirlari boshlab bergan edilar. Bu faoliyatni ilk boshlovchisi Mavlono Abdurahmon Jomiy (1441 – 1492) bo'lib, u o'z asarlarida birinchi marta shogirdi Navoiyning ko'plab fazilatlarini bilan birga she'riyat dunyosiga ham munosib baho berganligiga guvoh bo'lamiz. Buni “Bahoriston” asarida berilgan quyidagi e'tirofidan ham kuzatish mumkin: “...ta'bining balandligi tufayli va iste'dodining kengligi jihatidan u (Navoiy – F.B.) she'riyatning har ikki sohasida – turkiyda ham, forsiyda ham ajoyib mo'jizalar yarata oldi...”¹.

¹ J o m i y A. Bahoriston. (fors tilidan Sh. Shomuhamedov tarjimasi) – Toshkent: “Yozuvchi”, 1997, 88-89-b.

Hirot adabiy muhitining faol vakillaridan yana biri tojik shoiri va tazkiranavisi Davlatshoh Samarqandiy (1438-1494) “Tazkirat-ush-shuaro” (“*Shoiralar tazkirası*”) asarida ham Alisher Navoiy haqida qimmatli ma’lumotlarni qayd etadi. Shuningdek, o’sha davrning peshqadam muarrixlaridan bo’lgan Mirxond (1433-1498) hamda Xondamir (1475-1553) larning ham Navoiy haqidagi batafsil ma’lumotlari bizgacha yetib kelgan bo’lib, ular har bir davr uchun muhim manba sifatida xizmat qiladi.

Bu an’anani Navoiyning kichik zamondoshlari hamda shogirdlari Abdulloh Hotifiy (1453-1520), Kamoliddin Binoiy (1453-1512), Zayniddin Vosifiy (1483-1556) lar davom ettirganlar. Ular ham Navoiy shaxsiyati hamda ijodiga doir diqqatga arzigulik ma’lumotlarni o’z asarlarida yozib qoldirishgan.

Zayniddin Vosifiyning nasriy yo’lda bitilgan “*Badoye’-ul-vaqoye*” asarida Navoiyning faoliyati yanada kengroq rejada yoritilganligi bilan ajralib turadi. Unda o’z xulq-atvori bilan yomonlikni odatga aylantirgan Navoiyning zamondoshlari Majididdin va Amir Jahongirlarning Alisher Navoiyga doimiy ravishda o’tkazib kelgan zug’umi hamda yomonliklariga nisbatan mutafakkir shoir faqat yaxshilik bilan javob qaytarganligini aniq misollar asosida yozilganligi bilan ahamiyatli.

Shuningdek, Navoiy umrining so’nggi yillarida yozgan “Mahbub-ul-qulub” asarining muqaddimasi qismida chuqur xo’rsinish va iztirob bilan shunday yozadi: “Men qo’lim kaltalik payti ko’p xorlik va notavonliklarni ko’rdim. Hayotning turli sinovlariga duch keldim, goh pastkash lainlar meni xo’rladilar, goh razillar kamsittilar. Har ko’cha-yu ko’yga kirdim, turli el va toifalarga qo’shildim, yaxshilarning yaxshiliklaridan bahramand bo’ldim, yomonlarning fitnalaridan qalbim jarohatlandi, pastkashlarning qiliqlaridan ko’nglim yaralandi. Taqdir kulib boqqanda **amir** va **hokim** ham bo’ldim. Unda adolat bilan ish ko’rdim, **ta’zim** va **sahovatni** kanda qilmadim, qo’limdan kelgancha yaxshilik qildim...”²

Navoiyga hurmati baland bo’lgan tojik shoiri va tazkiranavisi Hasanxo’ja Nisoriy (1516-1597) “Muzakkiri ahbob” (“*Do’stlar yodnomasi*”) asarida va tarixchi Muhammad Haydar mirzo (1499-1551)ning “Tarixi Rashidiy” kitobida ham Alisher Navoiy shaxsi hamda faoliyatiga doir qimmatli fikrlar berilganki, bu ma’lumotlar mutafakkirga bo’lgan yuksak ehtiromning ifodasi deyish mumkin.

Sho’ro davrida ham boshqa ittifoqdosh respublikalarda bo’lgani kabi Tojikistonda Navoiy merosini o’rganishga alohida e’tibor qaratilganini ko’rish mumkin. Xususan, XX asrning 20-yillaridan boshlab bu borada dastlabki qadamlar qo’yilgan edi. Birinchi bo’lib, bu ishni atoqli adib hamda taniqli alloma Tojikiston Qahramoni Sadriddin Ayniy boshlab bergan edi. Shu jihatdan ustoz Ayniyni Tojikistonda navoiyshunoslikning asoschisi deyish o’rinlidir. Sadriddin Ayniyning 1926-yilda nashr qilingan “Namunahoi adabiyoti tojik” (“*Tojik adabiyoti namunaları*”) nomli fundamental asarida boshqa turkigo’y shoiralar qatorida Alisher Navoiy hayoti va ijodiga doir qimmatli ma’lumotlar berilganligi diqqatga sazovor. Shuningdek, Ustod Ayniyning 1948-yilda nashr qilingan “Alisher Navoiy” monografiyasida birinchi bo’lib, Navoiyning badiiy ijod olamiga xolis-ona ilmiy baho berilganligi bilan navoiyshunoslikdagi muhim voqea hisoblanadi.

50-60-yillarda bu an’anani taniqli tojik olimlari akademik A.Mirzoyev, professorlar A.Maniyozov, R.Hodzioda, A.Afsahzodlar davom ettirib, ular o’zlarining kuzatishlari orqali Tojikistondagi navoiyshunoslikka sezilarli darajada hissa qo’shganliklarini ham e’tirof etish lozim.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, o’tgan asrimizning 60-70-yillargacha Tojikistonda navoiyshunoslik bilan asosan tojik olimlari shug’ullangan bo’lsa, 60-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab, Tojikistonda yanada aniqrog’i Xo’jand ilmiy muhitida ham o’zbek navoiyshunoslari avlodi-

² Navoiy A. Mahbub-ul-qulub. Hozirgi o’zbek tiliga tabdil, (Izoh va sharhlar bilan nashrga tayyorlovchilar: A.Tilavov, I.Saydulloyev) – Toshkent: “Sano-standart”, 2018. 3-4-betlar.

ning ilm maydoniga kirib kelishlari o'z davrdagi muhim voqealardan yana biri edi. Bu an'ana ustozimiz professor Ergashali Shodiyev nomi bilan bevosita bog'liq. Ustozning 1965-yilda "Alisher Navoiyning fors-tojik adabiyotiga munosabati masalasiga doir" mavzudagi nomzodlik ishi-ning himoyasi bilan Tojikistonda o'zbek navoiyshunosligiga ham dastlabki qadamlar qo'yilganini quvonch bilan ta'kidlash mumkin.

60-yillarning oxiri va 70-yillarning boshida esa Xo'jandda ilmiy muhitida o'zbek tilshunosligi bo'yicha ham tadqiqotchilar yetishib, ular Alisher Navoiy asrlarini lingvistik nuqtayi nazardan tadqiq etishga kirishadilar. Va, nihoyat, 1969-yilda ustoz Homidjon Mamadov, 1973-yilda esa marhum ustozimiz Ahmadjon Karimov Navoiy asarlarining til xususiyatlarini (mutafakkir shoir-ning ikki asari: "Mahbub-ul-qulub" va "Farhod va Shirin" misolida) o'rganish bo'yicha nomzodlik risolalarini O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi A.S.Pushkin nomidagi Til va adabiyot institutdagi salohiyatli ilmiy kengashda muvaffaqiyatli himoya qilishib, ularning har ikkisi ham fan nomzodi degan sharaflı nomga ega bo'ldi.

Biz ushbu kuzatishimizda tilshunos Homidjon Mamadovning Alisher Navoiy ijodiga doir qil-gan ishlariga qisqacha e'tibor qaratishni maqsad qilib oldik. Vaholanki, Xo'jand ilmiy muhitida navoiyshunoslikka doir shu kungacha qilingan ilmiy tadqiqotlarning har biri alohida-alohida ku-zatishlar uchun mavzu bo'la oladi.

Ustoz Homidjon Mamadovning ilm yo'lidagi muvaffaqiyatlari Alisher Navoiy asarlarining til xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. Ta'kidlash lozimki, sobiq sho'rolar zamonida ham Navoiy hayoti va ijodiga doir amalga oshirilgan bir qator ishlarini e'tirof etish darkor. Ammo ba'zi tad-qiqotlarda mutafakkir shoir shaxsiyati va ijodi sinfiylik hamda partiyaviylik mezonlar asosida talqin etilganligini ham unutmasligimiz lozim.

Hatto ba'zi kuzatishlarda Navoiy ijodini din va tasavvufdan ajratib, ularga qarama-qarshi qo'yib, shoir ijodidan zo'r berib ateistik g'oyalarni qidirishga yoki uning dostonlari matni bi-lan to'liq tanishmasdan turib bu dostonlarni fors-tojik adabiyotidan tarjimalar deya ko'rsatishga harakatlar bo'lib turgan bir vaqtda Homidjon Mamadov akademik Alibek Rustamovning ilmiy rahbarligida "Mahbub-ul-qulub" ("*Ko'ngillarning sevgani*") asarining leksik-stilistik xususiyatla-rini tadqiq etishga kirishadi. Bo'lg'usi olim o'zining "Navoiy badiiy prozasining leksik va stilistik xususiyatlari"(1969) degan mavzudagi nomzodlik ishini muvaffaqiyatli himoya qiladi. Mazkur tadqiqot o'z davridayoq navoiyshunoslik taraqqiyotiga qo'shilgan munosib ish sifatida mutaxas-sislarning e'tirofiga sazovor bo'ladi.

H.Mamadov nomzodlik ishining muqaddimasida o'sha yillarda "Mahbub-ul-qulub"ni badiiy asar ekanligiga shubha bilan qaragan ayrim olimlarning qarashlariga keskin munosabat bildirib, o'zining ilmiy asosga ega bo'lgan muhim xulosalarini bildiradiki, bu o'sha davr ilmiy hayotida-gi ayniqsa, endi shakllanib kelayotgan yangi davr navoiyshunosligi uchun muhim yangilik edi. "Bizningcha... asar alohida syujet liniyasiga ega bo'lmasa ham uning falsafiy, ma'rifiy, didaktik ahamiyatiga ega bo'lgan qarashlarini, san'atkorona go'zal til bilan badiiy ifoda etuvchi to'laqonli badiiy asar sifatida qabul qilish mumkin", – deya ustoz yuqoridagi masalaga o'z munosabatini bildirgan edi.

Shuningdek, olim fikrlarini davom ettirib, Navoiyning mazkur asarni Sa'diyning "*Guliston*" hamda Jomiyning "*Bahoriston*" asarlariga mazmun jihatdan yaqin turishini, ko'p jihatda salaf-lari an'analarning davomi ekanligini birinchilar qatorida ta'kidlay olgani uning o'rganilayotgan ma-salaga qanchalar jiddiy munosabatda ekanligidan guvohlik beradi. Navoiyning bu nasriy pandno-masida ko'plab masalalar qatorida ilm va san'at ahliga ham maxsus e'tibor qaratilib, ular orasida *shoir-lar, o'qituvchilar, kotiblar va olimlar* kabi bir qator ijtimoiy tabaqa vakillarining har biriga maxsus boblar berilgan. Shuningdek, Navoiy buyuk ustozlari Farididdin Attor, Jaloliddin Rumi,

Xusrav Dehlaviy, Sa'diy, Hofiz va Abdurahmon Jomiyar nomlarini ham ehtirom bilan tilga olib o'tadiki, asardagi bu tasvirlarning har biri boshdan oxir *badiiy san'atlar* bilan ziynatlangan misralar bo'lib, ular asar badiiyatiga o'ziga xos estetik joziba baxsh etganligi H.Mamadovning kuza-tishlarida birinchi marta nuqtadonlik bilan ko'rsatib bergan ediki, bu kabi xulosalar Navoiyning prozadagi mahorat sirlarini yanada mukammalroq anglashda asosiy ilmiy manbalardan biri sifati-da bugungi kunga qadar ham o'z ilmiy qimmatini yo'qotgan emas.

H.Mamadov "Mahbub-ul-qulub"da Navoiy hayot va tajribasi jam bo'lgan barcha olijanob fazilatlari mujassam bo'lgan nodir prozaik asar ekanligini ko'satib berish barobarida, unda ba-diiylikni yuzaga keltirgan bir nechta tasviriy vositalar asar matni asosida tahlil qilinib, ilmiy jihatdan asoslab berilishi mazkur tadqiqotning yana bir foydali jihatlaridan biri deyishga imkon beradi.

Olim mavzuni yoritishda XI asr taniqli tilshunos olimi Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu-lug'otit-turk" asariga ham murojaat qilib, undagi muhim xulosalarga tayanib, "Mahbub-ul-qulub" ni tahlil qilishda taniqli tilshunos olimning yo'lidan borganki, bu usuli har jihatdan o'zini oqlay ol-gan. Ustoz H.Mamadovning navoiyshunoslikka qo'shgan muhim xizmatlaridan yana biri nomzod-lik dissertatsiyasining ikkinchi bobi Navoiy prozaik asarida o'ziga xos mahorat bilan qo'llangan *iltizom, tajnis, takror, tazod, tanosib, tarse', tavze, saj', radif, hojib, vazndosh so'zlar, tovushdosh so'zlar, zulqofiya va qo'shqofiya* kabi badiiy tasviriy vositalar "Mahbub-ul-qulub"ning matni aso-sida kuzatilib, birinchi marta alohida reja asosida tahlil qilinganligi ustoz kuzatishlaridagi asosiy nuqtalardan yana biri hisoblanadi. Nasriy matndagi badiiy san'atlarni aniqlab, ularni tahlil etish jarayonida o'sha san'atlarga doir qisqacha nazariy ma'lumotlarning taqdim etilishi ham tadqiqot-chining e'tiboridan chetda qolmaganligini alohida ta'kidlash joiz. Shuningdek, Sharq mumtoz poetikasiga doir nodir manbalarga o'rni-o'rnida murojaat qilinganligi ham ishning ilmiy-nazariy salmog'ini ta'minlay olgan.

H.Mamadov har bir kuzatishlarining yakunida o'z qarashlarini aniq ilmiy xulosalar bilan asos-lab borganligini quyidagi birgina misoli yordamida kuzatish mumkin: "Shuni unutmaslik kerakki, Alisher Navoiy tomonidan qo'llangan barcha til vositalari asar g'oyasini ochishga qaratilgan yor-damchi vositalardir. Navoiy, avvalo, ma'noni asos qilib oladi, so'ng shu mazmunga mos forma (shakl) tanlaydi. Binobarin, u qo'llagan shakllar mazmunga bo'ysunadi va unga go'zal tus berish-ga xizmat qiladi..."³.

"Mahbub-ul-qulub"ning uchinchi qismida "*Saxovat va himmat*" xususida fikr yuritilgan bo'lib, unda Navoiyning *iltizom* badiiy san'atidan qay darajada foydalana olganligini H.Mamadov bir nechta misollar asosida dalillaydi. O'quvchiga yanada tushunarli bo'lishini e'tiborga olib, nas-riy matnning hozirgi o'zbek adabiy tilidagi tabdilini keltirishni ma'qul deb bildik: Mazmuni: Sax-ovat insoniyat bog'ining serhosil daraxti, balki u daraxtning foydali mevasidir. Saxovat odamiylik mulkining mavj urib turgan dengizi, balki u sermavj dengizning bebaho gavharidir. Saxovatsiz odam – yomg'irsiz bahor bulutiga va hidi yo'q mushki anbarga o'xshaydi... Himmatli kishilarning darajasi yuksakdir, ammo saxiylikning darajasi bir necha barobar yuksakdir. Bitta kulchani ikkiga bo'lib, yarmini och odamga berganni **saxiy** deb, o'zi yemay hammasini muhtoj odamga berganni **axiy** (oshna, birodar, do'st) deb bilgil).⁴

Keltirilgan misolda tashbeh (o'xshatish) badiiy san'atini hayotiy misollar asosida zukkolik bilan qo'llanganiga olim alohida e'tibor qaratib, ularga yetarli darajada sharh-u izohlar keltira olganki, bu bundan yarim asr muqaddam badiiy asarni poetik nuqtayi nazardan baholash lozim ekanligiga qo'yilan ilk qadam edi.

³ M a m a d o v H. "Mahbub-ul-qulub"dagi ba'zi badiiy san'atlar // O'zbek tili va adabiyoti, 1983, 1-son, 53-bet.

⁴ N a v o i y A. Mahbub-ul-qulub. Hozirgi o'zbek tiliga tabdil, (Izoh va sharhlar bilan nashrga tayyorlovchilar: A.Tilavov, I.Saydulloyev) – Toshkent: "Sano-standart", 2018. 107-108-betlar.

“Mahbub-ul-qulub”ning “*Ishq zikrida*” bobida Navoiy chin insoniy muhabbat va sof sevgi haqida o‘zining fikr va qarashlarini bayon etar ekan “*pok*”so‘zi takroridan juda o‘rinli foydalanadi, – deya muallif fikrlarini davom ettiradi: Ul *pok* ko‘zni *pok* nazar bila *pok* yuzga solmoqdur va *pok* ko‘ngul ul *pok* yuz oshubidin qo‘zg‘olmoq va bu *pok* mazhar vositasi bila oshiqi *pokboz* mahbubi haqiqiy *pok* jamolidin bahra olmoq. So‘ng tadqiqotchi fikrlarini davom ettirib ishq ahli orasidagi pobozlar, pokravlar, pok nafsu guftoru pok alfozlar, yana so‘zi pok-u ko‘zi poklar va nihoyat pok oshiqlar haqida birma bir to‘xtalib Amir Xisrav Dehlaviy, Shayx Iroqiy, Abdurahmon Jomiyar nomini ham alohida ehtirom bilan tilga olingan tasvirlar ham ishda o‘ziga xos o‘rinlarda nuktadonlik bilan tahlil qilingan.

Navoiy chin insoniy muhabbat va sof sevgi haqida o‘zining fikr va qarashlarini bayon etar ekan “*pok*”so‘zi takroridan juda o‘rinli foydalanadi: Unda *pok ko‘z; pok nazar; pok yuz; pok ko‘ngil; pok mazhar; pokboz; va hak*. Mutaakkir shoir *pok* so‘zga alohida ehtirom bilan qaraydi va poetik maqsadni amalga oshirishda *takror (takrir)* san‘ati *shoir* Navoiyga qanchalar qo‘l kelgan bo‘lsa, *prozaik* Navoiy uchun ham shu darajada poetik imkoniyatlar maydonini vujudga keltirgan. Shu o‘rinda “Farhod va Shirin”dagi Farhodning butun surat va siyrat olami shu birgina so‘z vositasida asarga mukammallik baxsh eta olganligi shoir Navoiyning tom ma‘nodagi badiiy kashfiyoti ekanligini tadqiqotchi aniq qiyoslar asosida isbotlashga harakat qilgan:

*Demonkim ko‘ngli pok-u ham ko‘zi pok,
Tili pok-u so‘zi pok-u o‘zi pok.
Munungdek tiynati pokiga loyiq,
Duosin aytibon poki xaloyiq*⁵

Shu o‘rinda ustoz Navoiyning shunchaki jo‘n takrorga qarshi ekanligiga to‘xtalib uning “*Bir deganni iki demak, xush emas, Chu so‘z takror topdi dilkash emas...*”, degan badiiy estetik prinsipiga ham to‘xtalib, yuqoridagi keltirilgan so‘zlar takrori esa badiiy ijoddagi mutlaqo boshqa hodisa ekanligi lingvistik nuqtayi nazardan ko‘rsatib berilgan.

Bundan tashqari “*pok*” o‘zagi boshqa so‘zlar va grammatik shakl va formalar bilan ham birlashtirilgan xilma-xil ma‘nolarda qo‘llanganligini ustoz kuzatishlarida yanada aniqroq ko‘rinish kasb etganligini kuzatish naqadar maroqli: *pok ko‘z* – haqiqiy sevgi, beg‘araz, yaxshi niyat bilan qarovchi kishi; *pok nazar* – yaxshi niyat, oq ko‘ngillik bilan qarash; *pok yuz* – go‘zal, chiroyli, yuzi yoriq; *pok ko‘ngil* – oq ko‘ngil, gunohsiz, aybsiz; *pok mazhar* – sof maqsadga erishish; *pokboz* – sadoqatli oshiq; *pok yuruvchi, halol, chinakam, haqiqiy; pok jamol* – tiniq yuzli, chiroyli, go‘zal; *pokrav* – go‘zal, mohir, shafqatli; *pok nafas* – yaxshi niyat, chin so‘zli; *pok alfoz* – yaxshi so‘z, to‘g‘ri so‘z; *so‘zi pok* – chin so‘zli; *ko‘zi pok* – vafodor; *pok oshiq* – haqiqiy sevgi egasi, sadoqatli kabi. Bu kabi misollarni olimning ishlaridan istagancha topish mumkin.

Zukko adabiyotshunos Ergash Ochilov “Ibrohim Haqqul – navoiyshunos” maqolasi bilan olimning fenomenini haddi a‘lo darajada ko‘rsatib bera olgan. Undagi quyidagi fikrga e‘tibor qaratamiz: “...O‘zbekistonda hozirgi *navoiyshunoslik ob-havosini* belgilab kelayotgan olimlardan biri Ibrohim Haqqulov ekanligiga shubha yo‘q...”⁶.

Darhaqiqat, shunday. O‘zbekiston telekanalida Navoiyni anglashga doir ko‘rsatuvlardan birida aziz ustozimiz Ibrohim akaning quyidagi gaplari hozirgacha qulog‘imiz ostida jaranglaydi: “Navoiy she‘rlaridan yod olib, xohlagan joyda o‘qish yoki shoir g‘azallariga kuyga solib, turli tantanalarda kuylash degani yoki shoir ijodiga doir biror masalani u yoki bu holatda talqin qilib, “*navoiyshunosman*”, – deya ayuhannos solishdan uyalish kerak! **Bu hali Hazrat Navoiyni ang-**

⁵ Navoiy A. MAT, 20 jildlik, 8-jild. – Toshkent: Fan, 1991.

⁶ Ochilov E. Ibrohim Haqqulov – navoiyshunos // O‘zbek tili va adabiyoti, 2019. 1-son.

lash degani emas! Mutafakkir zotni anglash degani, birinchi galda avliyo maqomidagi bobomizning, biz avlodlarga yozib qoldirgan pand-u o'gitlarini (haytovur tilga emas, albatta) qalbga jo etib ularga **amal qilishdan** boshlanadi...!”.

Masalaga shu nuqtayi nazardan yondashadigan bo'lsak, Homidjon ustozdagi *kamtarlik, olijanoblik, shiringuftorlik, halimlik, insoniylik hamda samimiyat*, shuningdek, shaytondan bashar avlodiga meros bo'lib qolgan – *kibr va hasad, takabburlik va munofiqlik, baxillik va xudbinlik* kabi ko'plab illatlardan mutloqo begonalikning asos-asosida Hazrat Navoiydan, uning “Mahbub-ul-qulub” pandnomasidan ustozning ruhoniyyatiga ko'chgan haqiqiy ma'nodagi komillikka faqat iymon keltirsak arziydi. Yana bunga qo'shimcha sifatida alloma shoirning quyidagi misralarni yana bir bor eslash o'rinni:

*Olim agar qat'iy amal aylasa,
Ilmig'a shoista amal aylasa,
Oni sharaf gavharining koni bil,
Gavharu kon, har ne desang, oni bil...*⁷

Mazmuni: Olim agar o'z oldiga qat'y maqsad qo'yib, ilmiga munosib ish ko'rsatsa, uni ulug'lik gavharining koni deb bil va har qancha ulug'lasang ozdir.

Ustoz H.Mamadov o'zining ko'p yillar davomida (chorak asrdan ortiq) rahbarlik vazifalarida ishlab qo'l ostidagilarga ko'rsata olgan olijanobliklarining o'zi bir dunyo bo'lsa, yana Haqning nazargohi bo'lgan – Inson ko'nglini og'ritmasdan ham rahbarlik qilish ham mumkin ekanligini amalda ko'rsata olgan oqil va odil rahbar va chin ma'nodagi Shaxs ekanliklari zahirida Navoiy shaxsiyatiga bo'lgan yuksak e'tiqod hamda ixlos ekanligi deya izohlasak, haqiqatni aytgan bo'lamiz.

Bugungi kunga kelib Yangi O'zbekistonda Navoiy merosini o'rganish, uni ommaga yaqinlashtirish hamda dunyo miqyosiga olib chiqish bo'yicha salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, bu harakatning davlat siyosati darajasiga ko'tarilgani quvonarlidir. Ulug' maqsadlar yo'lida qilinayotgan barcha amaliy ishlar o'zlikni anglash yo'lidagi asosiy qadamlardan biri hisoblanadi. Bunday yuksak marrani egallashda qutlug' yuz yosh bilan yuzlashib turgan zukko va zakiiy olim, aziz ustozimiz Homidjon Mamadovning Navoiy hazratlari bilan tillashib, yaratgan bebaho ishlari Xo'jand ilmiy muhitida o'zbek navoiyshunosligiga qo'shilgan ustozning o'zlari monand munosib kamtarona ishi o'sib kelayotgan barkamol avlod ma'naviyatini yuksaltirishga beminnat xizmat qila olishiga ishonchimiz komil.

Yana ta'kidlash lozimki, Xo'jand ilmiy muhitida mustaqillik davrida ham navoiyshunoslikka doir bir qator fundamental ishlar amalga oshirildi. Jumladan, professor Abdusalom Abduqodirov, filologiya fanlari nomzodlari, dotsentlar Mavlonberdi Suyunov, Olimjon Abdulloyev, Feruza Qayumovanning ishlarini ko'rsatish mumkin. Ushbu tadqiqotlarining har biri haqida kelgusi kuzatishlarimizda ma'lumotlar berib borishni rejalashtirganmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Навои А. *Возлюбленный сердец. Сводный текст подготовил Кононов А.Н., Из-во АН СССР, Москва, Ленинград, 1948.*
2. Navoiy A. *MAT (Mukammal asarlar to'plami). 20 jildlik, 14–jild. – Toshkent: Fan, 1998.*
3. Navoiy A. *MAT, 20 jildlik, 8-jild. – Toshkent: Fan, 1991.*

⁷ Navoiy A. Hikmatlar. (Nashrga tayyorlovchilar: Solih Mutallibov, Ergash Ochilov). – Toshkent: “SHARQ”, 2010. 129–bet.

-
4. Zehni T. *San'ati suxan*. – Dushanbe: “Irfon”, 1967.
 5. Jaloliddin Rumiy *Fihi ma fihi // Islom tasavvufi manbalari*. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
 6. Navoiy A. *Mahbub-ul-qulub. Hozirgi o'zbek tiliga tabdil, (Izoh va sharhlar bilan nashrga tayyorlovchilar: A.Tilavov, I.Saydulloyev)* – Toshkent: “Sano-standart”, 2018.
 7. Is'hoqov Y. *So'z san'ati so'zligi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
 8. *Sharq mumtoz poetikasi manbalari. Birinchi kitob, (H. Boltaboyev talqinida)*. – Toshkent: “O'ME” Davlat ilmiy nashriyoti, 2008.
 9. Jumaxo'ja N. *Adabiy tilimiz asoschisi//Navoiyga armug'on. 4-kitob*. – Toshkent: Fan, 2004.
 10. Фарҳанги забони тоҷики, Ибрат аз ду ҷилд. –Москва: “Советская энциклопедия”, 1969.
 11. Abduqodirov A. *Tasavvuf, navoiyshunoslik va adabiy ta'lim masalalari. Monografiya*. – Xo'jand: “Nuri ma'rifat”, 2019. – 296 b.
 12. Suyunov M. *Hofiz Sheroziy va Alisher Navoiy (An'ana, yangilik va mahorat masalalari). Monografiya*. – Xo'jand: “Nuri ma'rifat”, 2021. 164-b.
 13. Abdulloyev O. *Amir Xusrav Dehlaviy va Amir Alisher Navoiy (An'ana, yangilik va mahorat masalalari). Monografiya*. – Xo'jand: “Nuri ma'rifat”, 2011. – 232 b.
 14. Fayzulloyev B. *O'zbek she'riyatida tatabbu tarixi va mahorat masalalari (XVII – XIX asrlar va XX asr boshlari g'azalchiligi asosida). Monografiya*. – Toshkent: “TAMADDUN”, 2021, 148-b.